

Advies begeleidingscommissie

1. Inleiding

De begeleidingscommissie had als opdracht het onderzoek naar de Joodse onteigende huizen in Maastricht te begeleiden en te sturen op de voortgang en de kwaliteit van het onderzoek. Onderdeel van de opdracht was ook om advies uit te brengen aan het College van B&W van Maastricht en aanbevelingen te doen op basis van de bevindingen tijdens het onderzoek en de conclusies. Bij de uitvoering van het onderzoek is de begeleidingscommissie intensief betrokken. In het onderstaande doen we kort verslag van:

1. Het verloop van het onderzoek en de rol van de begeleidingscommissie hierbij.
2. Enkele - in onze ogen - essentiële bevindingen uit het onderzoek.
3. Aanbevelingen door de begeleidingscommissie.

2. Het verloop van het onderzoek en de rol van de begeleidingscommissie

Het Pointer-onderzoek uit 2019 zette de manier waarop gemeenten tijdens en na de bezetting hebben gehandeld met Joods vastgoed nadrukkelijk op de agenda. Inmiddels hebben 147 Nederlandse gemeenten besloten om onderzoek te doen naar hun eigen handelen. Het bestuur van de Nederlands-Israëlitische Hoofdsynagoge in Maastricht (NIHS-Limburg) heeft de gemeente Maastricht gevraagd om ook een breed en diepgaand onderzoek te laten doen naar het handelen en/of nalaten van de gemeente. Dan gaat het niet alleen over het geroofd Joods vastgoed en de gestolen huisraad. Het gaat ook over de rol die het bestuur van de gemeente, zijn ambtelijk apparaat en zijn politiecorps hebben gehad.

Het College van B&W van Maastricht gaf opdracht voor dit onderzoek aan het onderzoekscollectief, bestaande uit René en Erik van Rijsselt en Marjolein Vliëks. Alle onderzoekers beschikken over grote kennis van de Joodse geschiedenis van Maastricht tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

De burgemeester, de onderzoekers en de begeleidingscommissie zijn begin juni 2022 voor het eerst bij elkaar gekomen om de opdrachtformulering, onderzoeksvragen en voorgestelde aanpak van het onderzoek te bespreken. In dit gesprek zijn de onderzoeksvragen aangescherpt en verduidelijkt. De onderzoekers hebben vervolgens op basis hiervan het onderzoek uitgevoerd.

Op 9 september 2022 heeft de begeleidingscommissie de tussenrapportage besproken met de onderzoekers.

Op 18 november 2022 hadden de burgemeester, de onderzoekers en de begeleidingscommissie een tweede bijeenkomst. Hier is niet alleen gesproken over de voortgang van het onderzoek, maar ook over de wenselijkheid dat de begeleidingscommissie adviezen zou formuleren aan de gemeente naar aanleiding van het onderzoek.

Op 19 april 2023 hebben de onderzoekers te kennen gegeven meer tijd nodig te hebben voor de afronding van het onderzoek. In overleg met de begeleidingscommissie is afgesproken dat het in het kader van de zorgvuldigheid wenselijk is het eindrapport op te leveren rond de zomer. Ook het College is hiermee akkoord gegaan.

Op 13 juli 2023 heeft de laatste bijeenkomst van de onderzoekers met de gemeente en de begeleidingscommissie plaatsgevonden. De begeleidingscommissie oordeelde positief over de

kwaliteit van het onderzoek en schaarde zich achter de conclusies. Ook is gesproken over publicatie en presentatie van het rapport.

3. Enkele essentiële bevindingen uit het onderzoek

Het onderzoek “ONVOLTOOID VERLEDEN, ontrecting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeenten Maastricht, Amby en Heer” geeft een indringende inkijk in de jaren voor, tijdens en na de oorlog. Natuurlijk is er de afgelopen decennia veel over de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolging geschreven en dat zal in de toekomst ongetwijfeld nog vaak gebeuren. Dit onderzoek is echter anders, omdat het leed van de slachtoffers nog meer tastbaar wordt.

De begeleidingscommissie beseft dat door dit rapport een dilemma ontstaat. Voor nabestaanden worden oude wonden weer opengehaald. Leed wordt opgerakeld. “Komt er dan nooit een moment dat we deze verschrikkelijke periode kunnen afsluiten?”, zullen sommigen zich misschien afvragen. Wij, als begeleidingscommissie, realiseren ons deze pijn ten volle. Maar wij denken toch dat het belangrijk is dat deze geschiedenis wordt geschreven.

Daar is een goede reden voor. In Nederland zijn relatief meer Joden vermoord dan in andere West-Europese landen. Dat komt voor een belangrijk deel door de medewerking van Nederlandse bestuurlijke instanties en de bevolking. De bescherming van burgers is een essentiële taak van de overheid. De overheid heeft deze plicht tijdens en na de oorlog verzaakt. Natuurlijk waren er omstandigheden die het voor bestuurders lastig maakten om deze taak naar behoren uit te voeren. Er bestaat echter een verschil tussen actief meewerken en “mee-tribbelen” met de bezetter (vertragen of heimelijk tegenwerken). De bestuurders, ambtenaren en politie in Maastricht vielen vooral onder de eerste categorie. Ook een groot deel van de bevolking heeft weggekeken van de catastrofe die hun Joodse medeburgers trof. Onverschilligheid was standaard.

De resultaten van het onderzoek, zoals beschreven in dit rapport, zijn pijnlijk en hard. De gemeente kon zijn burgers niet beschermen tegen het vreselijke onrecht en soms wilde zij dat ook niet. Toenmalige bestuurders, ambtenaren en politieagenten hebben actief meegewerkt met de bezetter, geen compassie betoond met de Joodse inwoners. Soms probeerden bestuurders zelfs voordeel te halen uit de verkoop van panden; een wethouder en een burgemeester die deden aan zelfverrijking en een burgemeester die een uiterst kille houding had richting de Maastrichtse Joden en naar wie toch een straat werd genoemd in Maastricht; het zijn een paar voorbeelden uit het rapport. Het is wrang te lezen over de bureaucratische en kille opstelling van de toenmalige bestuurders. De Begeleidingscommissie wil nog wel een opmerking maken over oud-burgemeester Michiels van Kessenich. Ruim twee jaar geleden is oud-burgemeester Michiels van Kessenich geëerd met een straat die zijn naam draagt. Dit rapport maakt duidelijk dat het besluit met de kennis van nu niet zou zijn genomen.

Ook na de bevrijding schoot de overheid tekort. Op materieel gebied was het rechtsherstel karig, onvolledig en vaak inhumaan. Bij de onteigende ondernemingen werd slechts in beperkte mate de schade hersteld. Bij de woonhuizen ging het vaak om “minnelijke schikkingen” waarbij de getraumatiseerde overlevende Joden of hun nabestaanden aan het kortste eind trokken. Bij het herstel van de synagoge heeft de gemeente nauwelijks hulp geboden. Bovendien, zo stelden B&W, moest de “vreselijke” krimp van het aantal leden van de Joodse gemeenschap toch wel aanleiding zijn voor een interne reorganisatie die tot een kostenbesparing zou kunnen leiden.

Maar minstens zo schrijnend is het ontbreken van moreel rechtsherstel. Na de bevrijding van Maastricht ontbrak het in alle lagen van het bestuur aan compassie voor mensen die

terugkeerden uit de kampen of uit hun onderduik. In plaats van erkenning van hun leed en het rechtsherstel was er ongeloof en een moeizame, mentaal belastende en bureaucratische procedure. De gemeente zelf toonde geen medeleven en bood geen hulp. De pijn hierover proef je uit de interviews die in het rapport zijn opgenomen.

De Joodse gemeenschap ervoer de periode na de bevrijding als een voortzetting van de onverschilligheid waarmee ze ook tijdens de oorlog werd geconfronteerd. Het formalistische rechtsherstel in Maastricht was gebaseerd op regels van de landelijke overheid. Ook Maastrichtse Joden leden onder het uitgangspunt van de regering, dat de Joodse gemeenschap geen uitzonderingspositie mocht krijgen, ondanks het feit dat Joden bovenmatig getroffen waren door ontrecting en vervolging. Een cynisch standpunt als men bedenkt dat zeventig procent van de Nederlandse Joden was vermoord. De historicus Jac Lemmens constateerde in zijn boek "Joods leven in Maastricht" in 1990 al, dat in Maastricht sprake was van toegenomen antisemitisme en formalisme door de plaatselijke overheid na de Tweede Wereldoorlog. De historicus Isaac Lipschitz liet zich eveneens zeer kritisch uit over het handelen van de Nederlandse overheid en bevolking. In zijn boek uit 2001 sprak hij zelfs van "De kleine Sjoa".

Inmiddels leven we in 2023. Bijna alle leden van de generatie die is teruggekeerd uit de kampen zijn inmiddels overleden. In Maastricht en Limburg is de omvang van de Joodse gemeenschap nog maar een fractie van de gemeenschap van vóór de oorlog. Het is een uitdaging om nog iets aan Joods leven te doen in Maastricht. De commissie doet daarom een aantal aanbevelingen om invulling te geven aan met name het morele rechtsherstel.

4. Aanbevelingen door de begeleidingscommissie

De conclusies zijn pijnlijk en hard, zoals hierboven al is gezegd. De begeleidingscommissie is van oordeel dat compensatie voor de Joodse gemeenschap op zijn plaats is en komt tot de volgende twee aanbevelingen.

1. Borgen van continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht door middel van een financiële tegemoetkoming. Hoewel het leed niet met geld is te compenseren is tegemoetkoming gerechtvaardigd. De begeleidingscommissie heeft onder meer gekeken naar het beleid van de gemeente Nijmegen, een stad die qua omvang van de totale en de Joodse bevolking met Maastricht vergelijkbaar is. Voor de continuïteit en versterking van het Joods leven heeft Nijmegen een bedrag van 100.000 euro toegekend.
2. Verspreiding van kennis en educatie. In de bijlage worden voorbeelden en suggesties aangedragen. Ook hier sluit de commissie aan bij het bedrag dat in Nijmegen wordt toegekend. Voor educatie heeft Nijmegen een bedrag van 25.000 euro toegekend.

De commissie stelt voor om met name de educatie te laten coördineren via een stuurgroep, waarin de gemeente nadrukkelijk participeert.

De vorm en verspreiding van de informatie uit het onderzoek kan op verschillende manieren worden ingevuld. Bij de vorm kan gedacht worden aan: lezingen en presentaties, exposities, podcasts, sociale media, een webinar en artikelen in de geschreven media.

Bij het informeren van het publiek denkt de commissie aan het:

- Koppelen van de informatie uit het rapport aan de huidige debatten binnen het openbaar bestuur betreffende relatie burger-overheid. Hierbij kan gedacht worden aan

bijeenkomsten met gemeente- en politieambtenaren en burgemeesters binnen de veiligheidsregio's Limburg.

- Koppelen van de informatie uit het rapport aan de huidige maatschappelijke debatten over toenemende polarisatie, antisemitisme enz. Hier past een debat met een breder publiek. Hierbij kan gedacht worden aan bezoekers van het Centre Céramique, het Maastrichts museum of van de boekhandel Dominicanen. Maar ook presentaties en debat op basis- en middelbaar-, en hoger onderwijs of een lezing door Studium Generale van de UM.

5. Slotwoord

De begeleidingscommissie hoopt dat, na het lezen van dit rapport, de gemeente Maastricht zich kan vinden in de aanbevelingen en actief wil bijdragen aan de continuering van Joods leven in Maastricht en aan het vergroten van de kennis over de Shoah bij de Maastrichtse bevolking. Wij hopen van harte dat de gemeente Maastricht zich nu menselijker opstelt en zijn morele verantwoordelijkheid wel neemt. Andere gemeenten, zoals Nijmegen en Eindhoven, gingen Maastricht voor en boden compensatie aan de Joodse gemeenschap.

Juist in een tijd van toenemend antisemitisme is voorlichting aan burgers en scholen essentieel. Een landelijk onderzoek, begin 2023, liet zien dat 25 % van de jeugd denkt, dat de Holocaust níét heeft plaatsgevonden en dat het 'fake news' is. Het legt ons allen de plicht op, om ieder keer opnieuw aandacht te vragen voor wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog en daarna is gebeurd.

Met de onderzoekers delen wij de opvatting dat we hopelijk met de resultaten van het onderzoek en het belichten van de impact die de gebeurtenissen hadden op de Joodse inwoners van de drie gemeenten, een situatie kan ontstaan waarin de Joodse gemeenschap aan de ene kant en de Maastrichtse gemeenschap aan de andere kant, samen een stap kunnen zetten. Van een onvoltooid verleden naar een gedeeld verleden.

De begeleidingscommissie, 26 juli 2023

Wim Hillenaar, burgemeester (voorzitter)
Ernst de Reus, voorzitter NIHS Maastricht (lid)
Dr. Herman van Rens, Holocaust-onderzoeker (lid)
Drs. Jac. Lemmens, historicus (lid)

Bijlage

Voorbeelden waar middelen voor kunnen worden ingezet

Ad 1 De continuïteit van de Joodse gemeente

- Ondersteuning bij onderhoud en instandhouding van de synagoge en van de portierswoning.
- Professionalisering van de website van de NIHS Limburg, zodat gemakkelijker Joodse mensen/studenten de weg naar de synagoge kunnen vinden.
- Moderne audiovisuele presentatiemogelijkheden in synagoge, ten behoeve van presentaties aan schoolklassen en andere groepen.
- Financiële ondersteuning voor de opvang van Joodse studenten.
- Investeren in veiligheid.
- Heropening van het Mikwe (ritueel bad) dat ooit onderdeel was van de synagoge.

Ad 2 Educatie

- Jaarlijks op 27 januari Holocaust Memorial Day organiseren in samenwerking met de Provincie Limburg bij het Holocaustmonument aan de muur van de synagoge.
- Jaarlijkse herdenking op 25 augustus bij de plaquette in de Prof. Pieter Willemsstraat.
- Wisselexposities laten zien over Onvoltooid Verleden, Joodse Onderduikkinderen, Acht eeuwen Joods leven en Sinti in Limburg in Centre Ceramique en Historisch Centrum Limburg.
- Leraren in staat stellen een cursus te volgen om op een verantwoorde manier Sjoa-educatie te kunnen verzorgen. Dat zou kunnen via een cursus van bijvoorbeeld tien dagdelen en een zeer goedkope mogelijkheid om Sobibor en/of Auschwitz te bezoeken tijdens een wetenschappelijke herdenkingsreis. De Stichting Sobibor biedt die mogelijkheid voor Sobibor en omgeving. Voor Auschwitz en Cosel en omgeving bestaat al een educatiemogelijkheid. zie www.holocaustlimburg.nl.
- Het verzorgen van lesbrieven voor het onderwijs (zie voorbeeld Beek), en aan de productie van een audiotour Stolpersteine als laagdrempelige digitale manier om meer jeugd bij dit onderwerp te betrekken. Rondleidingen voor scholen faciliteren en meedoen met open dagen (bijvoorbeeld Open Monumentendag).
- Laat de geplaatste struikelstenen door een school of door andere groepen adopteren, met het verzoek ze te poetsen ten behoeve van een aantal van tevoren vastgestelde data (bijvoorbeeld Holocaust Memorial Day, 4 mei, de dag van de wegvoering uit Maastricht).
- Naar voorbeeld van de gemeente Echt-Susteren zou jaarlijks een geselecteerd aantal jongeren in staat kunnen worden gesteld om een herdenkingsreis te maken naar Auschwitz.
- Naar voorbeeld van de Sinti-vereniging Kleeza in Beek zou een dagreis kunnen worden georganiseerd naar Westerbork. De dag zou dan moeten beginnen in de Prof. Pieter Willemsstraat in Maastricht.
- Het verzorgen van publicaties:
  - a. Bijdragen aan een heruitgave van het boek Joods leven in Maastricht. Dit is een makkelijk leesbaar boekje, geschreven op het niveau van middelbaar onderwijs.
  - b. Uitgave van het boek “Onvoltooid Verleden” in Maaslandse Monografieën.
  - c. Uitgave van een nieuw boek over Maastrichtse familieportretten (“Verdwenen Gezichten”) in samenwerking met de stichting Struikelstenen Maastricht.

- Voor Sinti een Struikelsteen of hardstenen namenbalk laten plaatsen bij het graf van Heinrich (Moeselman) Steinbach op begraafplaats Overmaas en het betalen van de eeuwigdurende grafrechten voor dit graf. Hij is de vader van tien kinderen waaronder Anna Maria (Settela). Dit gezin staat symbool voor de vernietiging van Sinti en Roma. Opdat we deze groep slachtoffers niet vergeten!